

1923-1940: DE LA DICTADURA PRIMO-RIVERISTA A L'INICI DEL FRANQUISME

NÚRIA VALL I SERRA

Durant la dècada dels anys vint Badalona segueix amb un creixement demogràfic elevat. El cens de població passa de 29.092 habitants el 1920 a 42.230 habitants el 1930. Augment que ve determinat per una forta immigració que arribava principalment de les comarques del sud del Principat i de les províncies de Múrcia i Almeria, i en menor escala, també del País Valencià i d'Aragó.

Badalona va anar ampliant la perifèria urbana i així van apareixent les barriades extremes, com se les anomenava. Són els inicis de la Colònia Artigues, la Urbanització Canals, La Salut, la Morera i Bufalà. L'edificació d'aquestes zones, sense cap mena de planificació urbanística, consistia en habitatges modestos, molt sovint fets pels propis immigrants.

La concentració industrial d'aquells anys féu que Badalona es convertís en una ciutat atraient per a la gent que abandonava una economia agrària totalment desprotegida i que, a més, arrossegava una estructura deficitària de redistribució de les terres de conreus.

En aquesta dècada la burgesia gaudia de l'expansió econòmica obtinguda durant la cojuntura de la Primera Guerra Mundial (1914-1918), en la qual el país va quedar al marge del conflicte. La càrrega de la inflació econòmica, produïda per l'augment del nivell de vida, la va haver de suportar més tard la classe obrera, quan a partir de finalitzada la guerra, els països bel·ligerants van anar refent les seves pròpies economies.

El govern municipal de la ciutat seguí la política de caire proteccionista establerta per la Dictadura de Primo de Rivera que intentava donar sortida al problema del creixent atur, a través de la realització d'obres públiques. A partir de l'any 1924, l'Alcalde Pere Sabaté, amb el Consistori municipal, va iniciar tot un seguit d'obres, algunes d'elles necessàries per al millorament de la infraestructura urbana, com la canalització de les rieres de Sant Joan, d'en Folc i de Matamoros; els 20 quilòmetres de clavegueres dels carrers del centre i l'empedrat de molts d'aquests carrers; la construcció de diversos pous elevadors per augmentar el cabal d'aigua potable de consum i evitar així la utilització de pous particulars, moltes vegades insalubres; o l'ampliació de la xarxa d'enllumenat públic, tant de gas com, també, de fluid elèctric, encara que en una fase inicial.

Es va endegar també, un conjunt d'obres més monumentals, com la instal·lació d'un nou Escorxador en substitució de l'antic del carrer Quintana Alta, dos mercats municipals: el de la plaça Torner i el Central del peix, prop de mar; també es van començar les obres del Cementiri Nou i les ampliacions del Cementiri Vell, de la Casa Empar i de l'Asil de Sant Andreu.

Durant aquells anys es van construir dos grups escolars: el de Ventós Mir i el de Can Canyadó, i un edifici amb sis habitatges per als mestres nacionals. D'aquesta manera s'intentava resoldre el déficit escolar que patia la ciutat, ja que, d'un cens de 7.500/8.000 alumnes, solament uns 2.000 tenien lloc a les escoles públiques.

El Consistori municipal, a fi de poder afrontar totes les despeses produïdes per aquesta política, va veure's obligat a emetre deute públic a través d'obligacions per un valor de 6 milions de pessetes, avalades pel Banc de Catalunya i dividides en 12.000 títols al portador, d'un valor nominal de 500.- Ptes. cada un i amortitzables a 35 anys.

Més endavant la planificació urbanística realitzada per l'Ajuntament de la dictadura, va ser criticada pel que fa principalment, a l'intent de canalitzar les rieres, ja que no es va solucionar l'objectiu prioritari d'evitar les inundacions que provocaven les pluges i el torrent d'aigua que hi baixava. Per l'octubre de l'any 1931 tot el centre de la ciutat va quedar inundat pels aiguats que van caure a la tardor.

Una altra de les crítiques més esteses dirigides a l'Ajuntament presidit per l'Alcalde Pere Sabaté es referia a les despeses desmesurades pels actes protocolaris durant les múltiples inauguracions, auto-homenatges i rebuda de personalitats, entre les quals figuraven l'estada del rei Alfons XIII, el dictador Primo de Rivera i el vice-president del govern, que aquells anys era Martínez Anido.

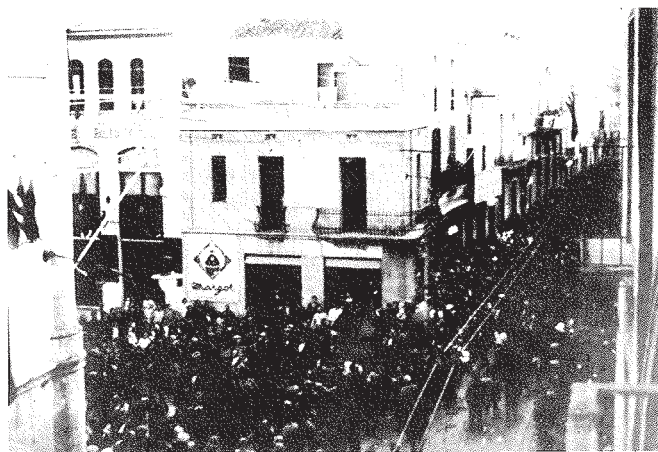
En l'àmbit social, els anys vint es manifesten en un context de violència. Les llibertats polítiques estaven suspeses. El dictador Primo de Rivera va organitzar un partit únic la Unió Patriòtica que, a Badalona, estava presidit per un conseller de l'Ajuntament, Mir. El seu lloc de reunió era el Cafè Espanya, «Ca l'Amat» que l'any 1924 va sofrir l'atemptat d'uns desconeguts, que van assassinar l'amo i un cambrer. La premsa va donar la notícia com si es tractés d'una afrenta de joc. Els fets van ser prou greus com perquè en el Ple de l'Ajuntament es condemnés el que havia ocorregut.

El clima social estava configurat pels enfrontaments entre els membres del Sindicat Lliure, format per homes de confiança de l'empresariat, i que l'any 1923 tenia uns 3.900 afiliats, i els militants de

la Confederació Nacional del Treball, que per la mateixa època actuava en la clandestinitat i comptava amb uns 12.000 afiliats, segons fonts citades pel mateix sindicat.

El desgast polític de la dictadura i l'escàs ressò popular que anava adquirint, provocà la caiguda de Primo de Rivera i aquest va ser el final, també, del Consistori municipal presidit per l'Alcalde Sabaté. En el Ple de l'11 de març de 1930 es va establir un nou Consistori provisional escollit entre els majors contribuents locals, el qual fou presidit per l'industrial badaloní Lluís Ysamat.

Poc més d'un any més tard s'iniciava el primer període democràtic d'aquest segle a través de les eleccions municipals que van celebrar-se el 14 d'abril del 1931, en les quals van sortir escollits per voluntat popular, 32 consellers municipals: 17 d'ells representant una coalició de partits republicans i 15 per la candidatura Regionalista. L'Alcalde elegit fou Josep Casas Costa, que ja havia exercit aquest càrrec durant el període de 1914-1918.



Concentració ciutadana a la plaça de la Vila, el 14 d'abril de 1931 (M.d.B.).

La República coincidí amb una època de regressió d'àmbit internacional. La crisi que es va fer palesa el 1929 als EE.UU. es va anar estenent, i com a conseqüència es frenà el procés econòmic. La tendència a l'estabilització demogràfica és predominant a Badalona durant la dècada dels anys trenta. El cens que efectuà la Generalitat el 1936 donà un resultat de 47.929 habitants; l'augment de població des de l'any 1930 al 1936 és solament de 5.699 habitants i es fonamenta principalment en el creixement vegetatiu, sense incidència, com es pot veure, de factors migratoris importants.

Durant els anys trenta el sector primari retrocedí a Badalona considerablement. Poques famílies vivien ja exclusivament de la pesca i de l'agricultura; d'altres alternaven aquestes ocupacions amb el treball assalariat en les nombroses fàbriques instal·lades a la ciutat.

L'inventari industrial de Badalona al començament d'aquesta dècada és de 95 fàbriques dedicades al tèxtil, 56 a la metallúrgia, 34 a la química, 3 de fabricació de vidre, 70 empreses constructores o mestres d'obres, 45 empreses del ram de la fusta i moltes d'altres com basters, tonelers, etc. Les grans indústries eren d'origen forani, procedents de Barcelona o de l'estranger, i les empreses mitjanes o petites eren de propietaris badalonins.

Respecte al comerç, es poden comptabilitzar 1.232 activitats o establiments classificats entre: majoristes, detallistes i professions liberals. Badalona comptava amb tres entitats bancàries. Durant els anys vint s'havia constituït el Banc de Badalona, que en els anys trenta era una filial del Banc Central.

De tots els sectors industrials esmentats, els més afectats per la crisi foren els rams de la construcció i el tèxtil —aquest últim iniciava una problemàtica estructural del propi sector—; seguits per la metallúrgia i la fusta.

L'efecte de la crisi era un augment considerable del nombre d'aturats, com podem veure en el següent gràfic que ens mostra l'evolució de l'atur a Catalunya durant els anys 1932-36:

		Total	Percentatge afectat per l'atur
Octubre	1932	30000	3,2%
Juliol	1933	41195	4,3%
Desembre	1933	46017	4,9%
Març	1935	31242	3,2%
Juliol	1935	36764	3,7%
Agost	1935	51232	5,2%
Desembre	1935	59588	6,1%
Abril	1936	68497	7,0%
Juliol	1936	60219	6,2%

El sindicat local de la CNT comptabilitzà més de 2.500 treballadors sense feina dels 18.000 assalariats del cens obrer que treballava en la indústria de Badalona. Aquesta greu situació féu que la CNT proposés l'execució d'obres públiques per a donar feina als parats. En aquest cas les despeses que produirien els sous que s'haurien d'abonar anirien a càrrec dels obrers en actiu, la Patronal, la Cambra de la Propietat en representació dels propietaris d'immobles, i l'Administració municipal. La idea va tenir acceptació i a fi de fer-la realitat es va crear una Comissió mixta. Es va posar en marxa a començaments de l'any 1932, però poc temps després es feia inviable i finalment es va dissoldre la Comissió que ho havia de dur a terme.

La precarietat de la situació econòmica i els enfrontaments entre la classe obrera i la patronal que s'arrossegaven de la dècada anterior, establien unes relacions laborals cada vegada més conflictives, que feien inviables tota mena de negociacions.

El moviment obrer, sotmès a la clandestinitat durant els anys vint, va desplegar durant el règim republicà tot un seguit de reivindicacions, bàsicament millores salarials per restablir-se del baix poder adquisitiu en què l'havia sotmès el període de la dictadura. Així, comprovem que l'any 1931 els obrers de la Cros S.A., demanaven un jornal mínim d'11 Ptes., quan l'empresa n'oferia solament 9. Per altra part, observem que els preus d'articles de primera necessitat eren, en aquell any 1931, els següents: 1 litre d'oli, costava 2 Ptes., 1 kg. de carn 4,50 Ptes., 1 kg. de patates 1,50 Ptes., 1 kg. de sucre 1,50 Ptes., 1 kg. de pa 0,65 Ptes., 1 litre de llet 0,55 Ptes., 1 dotzena d'ous 2,35 Ptes.

Les altres reivindicacions més habituals eren el reconeixement dels sindicats per part de la direcció de l'empresa i aconseguir una jornada de treball més reduïda. L'horari de vuit hores diàries s'estava imposant arreu.

A mesura que avançava el règim republicà veiem incrementar-se el nombre de vagues. Durant els anys 1932 i 33 a més de les vagues reivindicatives, s'aturà la producció pels fets ocorreguts a l'Alt Llobregat i, també, per protestar per la política social del Govern.

En general, l'actitud de la patronal era la d'atribuir la crisi a l'increment salarial i a la reducció de l'horari de treball. L'empresariat, que s'havia mogut fins aleshores per uns beneficis immediats, arrossegava, encara, la incidència d'una política econòmica que havia estat afavorida per fets internacionals. Durant la República l'economia es veia agreujada per una crisi internacional i començava a esdevenir seriosa la qüestió de contracció dels mercats, d'utilització d'una tecnologia de vegades caduca, de no saber frenar els excessius stocks d'una fabricació sense control.

En el si del sindicat majoritari, la CNT, prenia importància una línia d'actuació cada cop més radical promoguda pel sector representat per la FAI, que progressivament s'anava fent amb la direc-

ció del sindicat. L'any 1933 un grup de responsables sindicalistes de la Federació local s'adheriren a un manifest que es mostrava en desacord amb els plantejaments de la direcció faista i signat per destacats sindicalistes d'altres localitats industrials. Això provocà la seva expulsió de tots els òrgans de direcció i que fossin acusats de reformistes. Aquesta lluita interna que sostenia la CNT i el desgast que produïa la convocatòria seguida de vagues provocà una davallada en el nombre d'afiliats d'un 76% entre els anys 1931 i 1933.

El clima social era d'inestabilitat. Les fàbriques sofrien atemptats i també les cases particulars de fabricants domiciliats a Badalona. La violència prenia diverses formes, des de col·locar explosius a la via del tren i a les línies d'alta tensió elèctrica, fins a calar foc al tramvia que feia el trajecte des de Barcelona fins a Montgat.

En aquest context de violència, la ciutat seguia presentant dèficits importants, respecte a la infraestructura urbana; les rieres seguien desbordant-se a conseqüència de la pluja, principalment de les pluges de tardor. I durant aquells anys, tot i anar substituint l'enllumenat públic de gas per l'electricitat, continuava essent una ciutat fosca.

Un altre aspecte era l'impuls que la primera institució local reprenia vers un dinamisme cultural, seguit d'activitats organitzades per la conselleria de cultura amb la col·laboració de societats diverses badalonines. Així, trobem una reactivació de totes les seccions de l'Orfeó Badaloní, del Casino Apolo, del Centre Badaloní, etc. Es van inaugurar, també, noves entitats ciutadanes, com la prestigiosa Delegació local de Palestra, presidida per Pompeu Fabra, encaminada a la normalització de la llengua catalana. Es van tributar homenatges al mestre Fabra, a l'actriu Margarida Xirgu i a l'actor Enric Borràs, als quals es concedí la medalla d'Or de la Ciutat.

Fou en aquells anys quan l'Agrupació Excursionista tirà endavant un nombre important d'excavacions dirigides per Joaquim Font, on es descobriren diverses peces de valor arqueològic: la Venus,



Aiguat a la riera de Canyet (Av. Martí Pujol), el 12 d'octubre de 1932 (M.d.B.).

les pollegueres de les muralles romanes, la *Tabula Hospitalis*, etc. L'Agrupació Excursionista també organitzà exposicions sobre història local.

Els mitjans de comunicació es van ampliar amb noves i nombroses publicacions editades per societats culturals, recreatives i, principalment, amb la premsa dels partits i sindicats. S'inaugurà oficialment l'emissora de Ràdio EAJ-39, creada i dirigida per Joan Vidal.

Respecte a l'esport, l'encapçalava el Club de bàsquet. L'atletisme estava representat per la Unió Gimnàstica i Esportiva. També tenia un nombre elevat de socis el Club Natació Badalona i d'altres clubs que potenciaven esports com el ciclisme, l'excursionisme, etc.

Durant el primer bienni republicà, la composició de l'Ajuntament que governava a través del pacte establert entre l'Aliança Republicana i la Coalició d'Esquerres, feia inviable arribar a acords pragmàtics de gestió municipal, atesa la diversitat de partits que componien aquestes coalicions. Els plens municipals transcorrien enmig d'una dialèctica antagònica que feia impossible tirar endavant la ciutat.

Pel gener de l'any 1934, prengué possessió el nou Consistori, essent escollit alcalde Joan Deulofeu, d'ERC; però la seva durada seria curta, ja que els fets d'octubre d'aquell any van derrocar l'Ajuntament democràtic, que fou substituït per un Ajuntament gestor que elegí com a alcalde Pere Borràs, que exercí fins a les eleccions del Front Popular pel febrer del 1936.

Les característiques inicials dels fets d'octubre del 1934 foren les d'una vaga general protestant per un viratge a la dreta per part del govern central; en aquesta coyuntura, però, el President de la Generalitat, Companys, proclamà l'Estat Català dins la República Federal Espanyola, i l'Ajuntament de Badalona, governat majoritàriament per ERC, s'hi adherí. A la ciutat s'aixecaren barricades i els afiliats dels partits i sindicats van sortir armats al carrer. Es va

volar la via del tren a l'alçada del Pont d'en Botifarreta a fi d'evitar l'arribada de força repressiva des de Mataró i, en definitiva, es va viure l'ambient d'una revolta.

Respecte a les vuit conteses electorals que tingueren lloc entre els anys 1931-1936 s'observa en el comportament de l'electorat badaloní un nivell de participació que oscil·la entre el 55 i el 60%, excepte en les del febrer del 36, en les quals la participació assolí un 71%. En aquestes darreres eleccions, l'electorat, conscient de la precària situació política es bolcà a participar-hi; també l'actitud de la CNT, sindicat majoritari que normalment feia campanya abstencionista, aquesta vegada instà els seus afiliats que hi participessin.

Podem observar en les diferents convocatòries electorals generals, el nivell de participació ciutadana, que fou el següent:

<u>Convocatòria</u>	<u>Participació</u>
28 juny 1931	67,03%
19 novembre 1933	58,98%
16 desembre 1936	71,20%

Comparada la participació de cada contesa electoral per districtes, tenim que el districte que més participava era el V, que corresponia als carrers del centre de Badalona, i anava minvant la participació progressivament als altres districtes més allunyats. L'excepció van ser les eleccions de febrer del 1936 en les quals l'índex de participació va ser més elevat, i així tenim:

	I	II	III	IV	V	VI	TOTAL
Front d'Esquerres	2528 26,07%	1350 14,30%	854 9,05%	1124 11,90%	1043 11%	864 9,10%	7.763 78%
Lliga Catalana	294 3,10%	123 1,30%	239 2,05%	296 3,01%	518 5,4%	202 2,10%	1.672 17,7%

La victòria del Front d'Esquerres restituí el Consistori municipal escollit al gener del 1934, un mes després, no obstant això, l'Alcalde Deulofeu declinava el seu càrrec per ser substituït per Frederic Xifré. De totes maneres, aquesta composició municipal duraria solament fins a l'aixecament militar del mes de juliol.

El buit de poder institucionat creat per l'aixecament del 18 de juliol provocà l'organització del Comitè de Milícies Antifeixista per més tard organitzar-se com a Comitè de Milícies i de Salut Pública; el Consistori, però, durant els primers mesos de guerra continuà presidit per l'Alcalde Xifré, d'ERC. Més tard el succeïren Joan Manent, Pere Cané i Josep Martínez, tots ells sindicalistes destacats de la CNT.

En aquells moments les autoritats es van trobar desbordades. La primera reacció revolucionària popular es dirigí contra els religiosos; aquests fets revestien tot un seguit d'actes violents i la indisciplina significà a que grups d'incontrolats actuessin amb comportaments persecutoris. Els consells de cuneta ocasionaren nombroses víctimes, que sense cap mena de defensa, eren trobades mortes per les rodalies de Badalona. Durant el transcurs de la guerra, la població de Badalona va anar quedant sense proveïments, i la falta de menjar començà a fer estralls entre la població civil.

Tot i que durant els primers dies de guerra van tancar moltes empreses —algunes abandonades pels seus amos, que en algun moment s'havien sentit intimidats i havien tingut por—, la política



Barri d'Artigas, 1926 (A.H.C.B.-M.d.B.).

de collectivitzacions va anar mantenint la producció. Pel que fa, sobretot, a la metal·lúrgia, es concentrà per fabricar armament que subministrava a la «Comissió d'Indústries de Guerra» de la Generalitat.

Per tractar-se d'una ciutat industrial, Badalona va patir nombrosos bombardeigs des del març de l'any 1937 fins a l'acabament de la guerra. La ciutat es va convertir en l'objectiu de l'aviació italiana, que col·laborava amb el bàndol nacional.

Mentrestant, molts badalonins van marxar com a milicians al front d'Aragó, d'altres van marxar a començaments de l'any 1937 quan es van militaritzar les milícies i van anar cridant les diverses lleves. S'ha comptabilitzat una llarga llista de badalonins morts en el front, d'altres ferits que, acabada la guerra, van anar integrant-se amb dificultats en la societat, i d'altres per als quals començava un llarg exili.

Acabada la guerra, la repressió nacional es va manifestar a Badalona amb duresa implacable. Així, l'any 1940 s'executava el que havia estat alcalde, Frederic Xifré. No hi ha dubte que per als guanyadors fou l'hora de passar comptes a una ciutat que havia escollit electoralment dirigents d'esquerra.

Durant els primers mesos de la victòria nacional se succeïren diversos Consistoris municipals; a mesura que es consolidà el nou règim es va anar estabilitzant la composició orgànica de l'Ajuntament. Les llibertats individuals i col·lectives havien estat suspeses i la vida ciutadana en el seu aspecte més quotidià passava a estar controlada per l'oficina de la «Delegación Local del Movimiento».

Bibliografia

CASALS, N. i PADRÓ, J. *Història gràfica de Badalona 1880-1939*. Vol I. Col·lecció Mascaró de Proa. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1987.

CARRERAS, M. i VALL, N. *La II República a Badalona 1931-1936. Una població industrial en crisi*. Monografies Badalonines, núm.12. Badalona: Museu de Badalona, 1990.

VILLARROYA, J. *Revolució i guerra civil a Badalona. 1936-1939*. Badalona: Ajuntament de Badalona, 1985.

A.M.A.B. Llibres d'Actes Plens Municipals, del 5.12.1930 al 25.8.1931

A.M.A.B. *AYUNTAMIENTO DE BADALONA. Su labor desde 1924 y enumeración gráfica y descriptiva de sus propiedades*. Año MCMXXIX.